Різноманітні форми мовчання

Читаючи такого герметичного поета як Михайло Григорів, мусиш не раз зупинятися, запитуючи себе: щó я читаю? Або: щó він пише, видобуваючи зі свідомості й роблячи зримими слова "непокритого племені слів"? Може, він має щось повідомити? Кому? І задля чого? Абсурд, усвідомлюючи існування якого, поет повідомляє про це словами. Але повідомляти про власне усвідомлення абсурду — це вже знаходити своє місце. Поет перебуває не лише в стані письма, так само, як його евентуальний читач — у стані читання; поет має ще й своє місце, де "ятриться з орієнтира і обчислено вигнання послань". Це місце, де усвідомлюється неможливість сказати щось хоча б одне, що не було б мовою. Адже не тільки кожна людина, а й сам поет складається з мови. Туга, яка виснажує поета на його місці — це туга дзеркала за тим, що віддзеркалюється в ньому самому, потреба зректися гладенької природи скла — "лише мандруючі глибини / і їх не нанести на скло / перетікають себе", — без усвідомлення того, що тим самим поет зречеться власної самості, тобто перестане бути. Неможливо зоб'єктивізувати себе самого, одночасно бути дзеркалом і тим, що віддзеркалюється від нього. Поступово зростаючи, усвідомлення цього вгамовує тугу й породжує смиренність, яка говорить, що туга за безмовністю чину — це гостра потреба смерті, це небуття, приховане в бутті, відсутність меона у присутності ейдоса, що рівномірно спалахує і гасне у своїх виявах. "Хто позначатиме синє мовчання — смерть перед вогнищем?" — запитує поет. Адже виявити абсурд або небуття можна, — це можна зробити за посередництвом жесту, міміки, того ж таки "синього мовчання"; але зробити це можна тільки розуміючи, — розуміючи не абсурд або небуття, бо вони незбагненні, — але їхню зверненість до тебе, наперед витлумачивши мовою слів те, що критиметься в тексті, жесті й мовчанні.

Втім, чи справді це хотів сказати поет, кажучи те, що сказав, і говорячи далі? Чи, може, це просто невротична потреба письма, потреба створити ілюзію бодай якого-небудь сенсу й ладу в абсурдному,

малопридатному світі? Різновид самозахисту, таке собі духовне карате абсурдної людини? Письмо — єдине ремесло, яким володіє поет, читання або тлумачення — його зворотний бік. Цей невроз, — якщо це він, — до біса нав'язливий. Стережеш його, бережеш, кутаєш і доглядаєш, ніби справжню рану. Або дитину. Втім, він і є раною. І дитиною також. Але чи можна все життя прожити пораненим, стікаючи на папір кров'ю, без жодної надії на порятунок, на зцілення, зі щоденним очікуванням і виявлянням смерті? Чи можна все життя народжувати одну й ту саму дитину? Все це н е м и с л и м о. Легше піти й повіситися, ніж спокійно розмислити і знайти бодай побіжні відповіді на запитання. Але поет не хоче вішатися. Нехай вішаються поетові вороги. Отож, вішатися не хоче, мислити не вміє. Заробляти на хліб, щоб жити далі, поет не хоче і не вміє, бо не знає передумов гри й передумов самого життя, які б дозволяли жити далі, грати чесно й безпомилково, заробляти на життя й на можливість дальшої гри, сприймаючи їх як естетичний, скажімо, феномен, як спокуту гріхів, подорож тощо. "І погоня дзеркал — мовби рана непокритого племені слів", — каже поет.

Буття не надається до обчислювальної побудови. Воно просто грає, тече або росте. Безумовно, існують певні буттєві закономірності, але вони непізнавані й непідвладні поетові. Він може тільки вирощувати буття — "я підтримую свічку кожної миті — кущик білої терплячости", ~ плекати його в зосередженості уваги й свободі від усіх відмінних речей, сподіваючись на погоду та врожай. Буття — це дитина поета. Одна й та ж сама. Тільки плекання і захист її залежать від поета, тільки тут він має подобу відповіді, відтак, тут його відповідальність. І ми читаємо у Григоріва:

пригадай,

синя потвора

переймала обличчя дітей,

ішла крізь трави

й беззмерхле

світання злив

уразити відвагу,

що світилася

з серця

гомоном

непрогорнених птахів…

тоді сховав я лагідну дитину —

притулок ранку без вологи зброї

Або, в іншому місці:

і всяка

заснована мить

(в знаряддях

цілокупного сну)

перекрадає

хвилю смерті

Одначе, хіба це Григорів засновував буття миті? Він усе застав готовим — і постійно неготовим водночас. Ідеться про почуття подиву перед буттям, яке чимдалі стає дужчим (почуття подиву? буття?). Отака нерозрізненність між буттям та подивом, який воно викликає, дозволяє поетові утотожнювати обох. Створена, "заснована" мить, тобто бачення чогось часом, перехоплює черговий приплив смерті, безчасу, нествореності. Мова (точніше, її поет) уміє схоплювати такі явища. Лише мова робить поета людиною. Але самими тільки людьми-з-мовою бути недостатню. Поет на своєму місці нудиться цією недостатністю, споконвічною недостиглістю й недосконалістю, і ця нудьга інтенсивніше за нудьгу мови в пересічної людини. Адже поет знає, що ми йдемо звідси, звідавши стільки труднощів, мук, праці, хвороб, — і все одно почувається вищим. Без очевидних на те підстав. Без однозначних підтверджень свого високого стану. Очікуючи іншого, суттєвішого буття, зустрічі з Творцем-Батьком і його пояснень або Суду, — або вже нічого не очікуючи, залежно від культурного спадку, якого він застав, і від власного психотичного досвіду, якого він набув. Поет не пригадує, якою мірою прихід в "сюди" залежав від його волі. Можливо, цей прихід став одним із найдостовірніших виявів свободи. Єдине, чого навчився поет у "тут" — це усвідомлювати час заснованим і записувати його плин, намагаючись утрапити (часом це вдасться) в реальну течію буття, попри "загрозу часу", коли "дерево без кінця й початку світає". Це усвідомлення й намагання виступають посередниками у дуже складному процесі будівництва відчуття того, як час — або часи — течуть у тобі, твої часи, які "щепляться у вузликах примруженої крові". Збігтися з самим собою "створеним" — і вже не записувати, а текти, рости або грати поза нудьгою мови пересічної людини та її "знаннями". Сповна очистити власну свідомість від панівної докси і впустити сюди бачення, легкий, трохи печальний і разом безтурботний погляд на світ часу, що проминає в тобі. Все минеться. До цього поет прийшов теж за посередництвом слів; тепер вони непотрібні. Тепер можна помовчати, споглядаючи марноту марнот, скороминущу ілюзію, у створенні якої ти вперше не береш участі. Без слів. Життя не вкладається до мовних

конструкцій; мова — вияв життя, але саме по собі воно не є виявом мови. Виявом Слова було допіру життя Ісуса Христа.

Але мовчання не означає німування, позбавленості дару "чистого звука мови", і знання про це теж є складником того цілісного досвіду, якого набув тут поет:

безмовність руйнує,

безмовність вивищується,

мов обернена абетка міфології;

звукодільне слово опадає по літері,

мить скоротилася настільки,

що кожна наступна

вже не відчувається

Безмовність є маніфестацією небуття й безчасу, чимось несвітським, тоді як слово — "збулося для світу пристановищем". Що це за Слово? І як воно збулося? Мабуть, не помилиться той, хто в короткому "амінь", що замикає "Абетку, або довгий вірш обкореної води", побачить ключ до читання цього вірша. І з ким іще ідентифікувати "невідпізнане" Слово, яке прийшло врятувати світ?

прочинилося серце

й поіменно

заплітає в крило

мить імені,

мить землі,

пощадженої словом,

мить світла

й себе

амінь

Отож, можна розглядати місцеперебування поета Григоріва в категоріях християнської парадигми, а його поезії — як форму сакрального мовчання під час спорудження храму.

Бог відсутній — але поет будує для Нього храм, знаючи про повернення Бога.

Бог — Слово, людина перед Ним є мовчанням, у найрізноманітніших формах: від захвату й страху — до любові. Слово народжується не з мовчання, а з Того, Хто є Батьком Слова. Але народжене Слово приходить і втілюється в мовчанні, тобто в людині. Стражденна людина мовчання — це Син Божий на хресті, Який Своєю смертю навчив мовчати Батька. Батько мовчить до сьогодні, не озиваючись ні в пророках, ані в поетах: "загублені відлуння тиші / ім'я над речами?".

Натомість людина почала говорити до Бога. І в цьому суть Нового Завіту: "ви — діти Божі", тобто слова Божі, до Нього ж таки звернені. Парадоксальним чином мовчання Бога виявляється промовистим, але промовляє воно не до людини. Бог промовляє до Себе людиною. Але після приходу Христа ця людина не є інструментом або посередником у цьому священномовленні.

І тому поет споруджує храм для Того, Хто має нарешті і відповісти йому, не як створеній природі, тобто обдарованій мовою одиничній речі, такій собі забавці "Talking", — але як власній дитині.

І тому храм цей споруджується не в камені або дереві, але в слові. Надходить час, — каже Ісус самарянці, — коли істинні віруючі не будуть поклонятися Батькові ні на горі, ані в Єрусалимі, а тільки в Дусі й Істині (Ів. 4, 21–24).

Тим часом, пересічний читач починає нудьгувати в мові: "Що це за вірші?! І хіба це вірші? Вони темні. Вони мовчать до мене. Вони, за перепрошенням, герметичні". А це поет наслідує мовчання Бога. Поет — наслідувач Творця, соратник і помічник у Його чині ("со-чинитель"). Поет уважає безглуздим заклик наслідувати природу, бути "реалістичнішим", позаяк має справу з живою, явленою ірреальністю — з мовою, тобто з тим, чого не існує в так званому "природному" вигляді. І якраз різноманітні форми мовчання, створені поетом, який наслідує відсутнього й мовчазного Бога, переконливо свідчать про те, що це поезія нашого сучасника, що це мовчання звернене таки до нас. Варто прислухатися до прихованого зізнання поета про нестерпну легкість такого наслідування:

урівень хистких сходинок

підпертих

з-над сили

плечем

у мить

здавалося б

їх неодмінного падіння

коли пригнічено

озираючись

тупцюють ніякі люди

в чеканнях

на іншого майстра

Зловісна пора "ніяких" або, кажучи Еліотовими словами, "порожніх" людей, які нічим не цікавляться й нецікаві самі по собі, наздогнала нас сьогодні. Все менше зустрічається тих, хто не втратив сутнісної людської властивості — здатності до бесіди, вже не кажучи про тих, хто спроможний осмислювати. Як бути поетові в суспільстві, ураженому безмовністю і безумністю, цілковитим непорозумінням в елементарних речах, агресивною і глухонімою монологічністю? Ситуація ускладнюється ще й тим, що монологи ці німують різними мовами, в дослівному розумінні й у переносному. Поетові, який, за означенням, є носієм міфу касталійсько-чистої мови, залишається небагато виходів із такого становища, й один із них полягає у "громоподібному мовчанні", у зримому, багатозначному і, в кожному разі, значущому мовчанні герметичного тексту. Під час будування Вавилонської вежі або, інакше кажучи, розвиненого соціалізму, існувала примусова однаковість одного мовомислення тоталітарного закону; і саме тоді герметики з їхньою приватною, відмінною, нікомуненалежною мовою вважалися — не без підстав — інакодумцями. Тепер, на диво, важко знайти бодай двох людей, які б не те, що думали подібно (це абсурдно й неможливо), але думали взагалі й робили б це добре. Тому поет-герметик опиняється у невластивому становищі герменевтика, тобто змушений тлумачити (не так уже істотно, що саме: твори латвійських поетів чи українських побратимів), — а кожне тлумачення є зведенням, збиранням або,

принаймні, виробленням "спільної мови". А спільна мова тим і жива, що вона діалогічна. Простіше кажучи, поет опиняється ближче до буття (відомо ж бо, що "останні стануть першими"), залишаючи феномен герметизму "ніяким людям" — мабуть, надовго. Адже ще Хосе Ортеґа-і-Ґассет зазначав (у "Бунті мас"), що пересічній людині наших днів не спадає на думку сумніватися у своїй довершеності. Природжений герметизм її душі перешкоджає "еврименові" порівняти себе з іншими людьми, що було би передумовою для пізнання власної недостатності. Але порівняти себе — означало б на мить вийти з себе й увійти в шкуру свого ближнього. У нашому випадку — в шкуру поета, змушеного й вивільненого власним місцем для стояння в чистоті та мові. Пересічність не може бути непересічною, тобто якою-небудь. Це людина, позбавлена сутнісних ознак людини: мови й осмислювального розуміння ("пригнічено озираючись тупцюють ніякі люди").

Справжнє мовчання виявляється здатним до чування і в цьому чуванні воно по-своєму відкривається до того, що істина промовляє до істоти. Своєрідне мовчання віршів Михайла Григоріва спонукає читача прислухатися до того, що саме чують вони разом із їхнім автором. Не виключено, що в тому евентуально спільно почутому відбудеться зустріч. А кожна справжня зустріч розпочинається бесідою, так само, як кожний сон закінчується пробудженням, і в кожному очевидному забутті терпляче проростає сполох пам'яті буття про себе.